

ВОБРАЗ ЗАЙДРОСНІКА Ў АПОВЕСЦІ В. БЫКАВА “АБЛАВА”

Адной з актуальных грамадскіх праблем на сучасным этапе выступае праблема талерантнасці/інталерантнасці асобы. У той час як даследаванню праблемы талерантнасці прысвечаны шматлікія навуковыя працы, інталерантнасць выступае адносна новым даследчым аб'ектам. Яна выяўляецца ў такіх дэструктыўных пачуццях, як зайздасць, рэўнасць, нянавісць. Пачуццё зайздасці знайшло сваё адлюстраванне ў мастацкай прозе, у тым ліку прысвечанай праблеме калектывізацыі. Мэта нашага даследавання — вылучэнне асабовых рыс зайздросніка ў аповесці В. Быкава “Аблава”. Вядучы метада — паглыблены аналіз мастацкага тэксту ў сукупнасці з аналізам тэарэтычных крыніц і элементамі параўнальна-тыпалагічнага аналізу.

Зайздасць — гэта негатывізм да іншага, спараджаемы яго асабовымі якасцямі, што абавязкова ацэньваюцца станоўча, ці яго маёмасцю, якая таксама прывабная для зайздросніка. Як бачым, адносіны зайздасці маюць дваістую прыроду — гэта змешанае перажыванне чалавекам прыцягнення да прывабнага прадмета і негатывізму да яго ўладальніка. Да гэтага дадаецца яшчэ перажыванне пэўнай пазбаўленасці таго, што спажывае іншы. А гэты іншы, у сваю чаргу, выступае як крыніца пазбаўлення: гэта ж ён узбудзіў зайздросніка, але сваё аддаваць не жадае [1, с. 125—126].

Такім чынам, ва ўладальніку прывабнай рэчы персаніфікуецца перашкода, і ён выклікае ў адносінах да сябе адмоўныя эмоцыі, робіцца «без віны вінаватым» — проста таму, што існуе і валодае нейкай рэччу, якая падабаецца іншым. Хрэстаматыйны прыклад такой рэчы ў творах беларускай прозы — малатарня ў ролі своеасаблівага «знаку бяды», што ўгадваецца ўжо ў незакончаным рамане К. Крапівы «Мядзведзічы», дзе Юзік Верамейчыкаў не пакідае думкі дабіцца бацькавай згоды на набыццё гэтай прылады. У новых грамадска-культурных умовах ХХ стагоддзя падобны жыццёвы і мастацкі досвед абагульніў В. Быкаў. Хведар Роўба («Аблава») прыходзіць да запозненай несучаснай высновы: «Хай яна спрахне, тая малатарня, навошта ён з ёю звязаўся! Малаціў бы, як і раней, цапамі, ужо не так шмат было таго збожжа, каб за зіму не абабіць яго на таку ў тры цапы. Дык не, захачелася, каб культурна, каб малатарняй...» [2, с. 408].

Бачачы канкрэтную рэч у набытку іншага, не ўсе здольны дамысліць, што за ёю стаіць, і ўбачыць сувязь паміж працавітасцю і заможнасцю. У выніку зайздроснік умее толькі параўноўваць тое, што ёсць у яго, з тым, што ёсць у другіх. Але пры гэтым ён не здольны параўнаць прыкладзеныя намаганні, узровень майстэрства, затрачаны час. Бо такое параўнанне патрабуе напружання розуму, а да гэтага зайздроснік або не здольны, або не схільны. Ён не лічыць несправядлівасцю тое, што іншы працуе больш за яго. Такі герой, з «гаваркім» прозвішчам Зыркаш, выразна акрэслены ў аповесці «Аблава». Ён, разважае Хведар Роўба, быў чалавек «зайздрослівы і нядобры: колісь напісаў скаргу на яго за малатарню... Калі б не тая яго заява, можа б... Хведар не туляўся б цяпер паначы, як злодзей, жыў бы разам з усімі і не спазнаў бы тых пякучых няшчасцяў, якіх шчодро адмераў яму ягоны халерны лёс» [2, с. 376]. Калі Роўба вярнуўся на бацькаўшчыну, сярод першых употай убачаных ім аднавяскоўцаў быў ягоны ліхадзей Мікіта Зыркаш. Хведар, прыгледзеўшыся да Зыркаша, зразумеў, што той быў цяжка хворы. «У іншы час Хведар, можа, болей парадаваўся б з тае прычыны, але цяпер не хацеў. ...Хай доўга жыве зайздроснік Зыркаш» [2, с. 386—387].

Майстэрства В. Быкава ў стварэнні і абмалёўцы вобраза доказна пацвярджае, што псіхалагічнай асновай зайздасці як інталерантнасці з'яўляецца несфарміраванае ў чалавека маральнае пачуццё гуманнасці, адносін да іншага, як да сябе, і здольнасці радавацца яго поспехам. Зайздасць спараджаецца схільнасцю чалавека да спажывання, у выніку чаго рэчы набываюць для яго такую прывабнасць. Перад моцным жаданнем найхутчэй авалодаць імі саступае ўсякае маральнае пачуццё (калі яно ўвогуле можа сфарміравацца на такім фоне) [1, с. 134]. Імкненне многіх герояў да роўнасці і імкненне ўсё падзяліць пароўну звязана не толькі з жаданнем авалодаць дадзенай рэччу самому, але і з падсвядомым імкненнем пазбавіцца моцнага раздражняльніка. Гэта непасрэдна датычыць разгрому панскіх сядзіб у час і пасля рэвалюцыі, калі не проста бралі асабіста неабходныя рэчы, а імкнуліся менавіта разграміць, знішчыць, спаліць.

Зайздасць па сваіх сацыяльных параметрах больш «прагрэсіўная» якасць, чым, напрыклад, рэўнасць: яна прэтэндуе на перадазел, змену, узнікненне новай сітуацыі, з'яўляючыся замахам на ўжо сфарміраваную сістэму маёмасных адносін. Аб'екты зайздасці пры іх спажыванні могуць задаволіць самыя элементарныя пабуджэнні (адабраць і з'есці, адабраць і выпіць, адабраць і пасяліцца самому) [1, с. 139].

Такім чынам, аналіз твораў беларускай прозы пераконвае ў тым, што беларускія пісьменнікі ўсведамлялі і пераканаўча адлюстроўвалі гэтую сучасную ім грамадскую тэндэнцыю. Зайздросніку ўласціва пачуццё прыніжанасці, нават парушанай справядлівасці. Так агульначалавечае пачынае падпарадкавацца зайздасці: усе мы людзі, але ў мяне няма таго, што ёсць у яго. Зайздасць можа таксама быць абумоўлена і тым фактам, што ўладальнік нейкай дарагой і складанай рэчы умее ёю карыстацца і разумее яе прызначэнне, а зайздросніку ўсё гэта недаступна. У такім разе яго негатыўныя адносіны скіроўваюцца і супраць самой рэчы, што азначае ўжо спалучэнне зайздасці з рэўнасцю. У аповесці В. Быкава па-мастацку ўвасоблены крытэрыі зайздасці: большы зайздроснікам будзе той, хто ў адносінах да свету кіруецца прынцыпам «мець», для каго свет рэчаў важнейшы за свет людзей, а сярод іх, у сваю чаргу, будзе дамінаваць той, для каго пытанне аб прыродзе рэчы і меры ўкладзеных у яе працы і таленту не такое важнае, як пытанне пра яе спажывецкія якасці

і прыналежнасць у дадзены момант. Мастацкі вопыт В. Быкава яшчэ раз пацвярджае, што больш за ўсіх схільны да зайздрасці той, у каго няма заняткаў, якія даюць магчымасць самасцвярджацца і адчуваць ад гэтага душэўны камфорт; той, хто гультаяваты і нядбайны. У ролі зайздроснікаў найчасцей выступаюць людзі прымітыўныя, не здольныя абцяжарваць сябе разумовымі намаганнямі і займацца якой-небудзь уласнай справай.

Спіс крыніц

1. Бондырева, С. К. Толерантность (введение в проблему) / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М.: Изд-во Моск. соц.-психол. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 2003. – 240 с.
2. Быкаў, В. Збор твораў. У 6 т. / В. Быкаў. Т. 4. Аповесці. — Мінск: Мастацкая літаратура, 1993. — 495 с.

О. В. Герасимович

Институт языка и литературы им. Я. Коласа и Я. Купалы НАН РБ,
г. Минск, Республика Беларусь

ДУХОВНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ В РУССКИХ ДИАЛЕКТНЫХ СЛОВАРЯХ

Наиболее значимыми для русской христианской культуры и русского языкового сознания являются добродетели «вера», «надежда», «любовь». Следует отметить, что концепты данных аксиологических понятий уже становились предметом исследований, например, в диссертации Л. А. Харламовой «Матричный принцип формулы «faith, hope, charity» – «вера, надежда, любовь» и составляющих её концептов» (2006) [7], основанной на материале английского языка, и в диссертационном исследовании М. И. Жук «Концепты «вера», «надежда», «любовь» в идиостиле Булата Окуджавы» (2007) [1], в котором анализировалась специфика содержания и особенности вербализации концептов «вера», «надежда», «любовь» и триединого концепта «вера, надежда, любовь» в поэтическом дискурсе Б. Окуджавы. Однако лексем, репрезентирующие понятия «вера», «надежда», «любовь» в русских говорах, до сих пор не были предметом исследования. В связи с этим интересной представляется проблема полноты отражения диалектными словарями русского языка абстрактных лексем (абстрем) *вера, надежда, любовь* и их семантические особенности.

В работе используются описательный и статистический методы, что позволяет выявить различия в употреблении абстрем в русских говорах. В результате проведённой сплошной выборки из словарей русских народных говоров были отобраны 24 лексикографических источника, территориально охватывающие говоры, начиная от восточных районов России и до говоров Приамурья; причём для анализа использовались и те словари, в которых присутствует хотя бы одна из исследуемых лексем. Показательно, что только в 5 из общего числа источников были зафиксированы все 3 абстремы, что составляет лишь 20,8%. Это «Словарь русских народных говоров» (СРНГ), «Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей», «Словарь русских говоров Сибири», «Словарь русских говоров Низовой Печоры», а также «Словарь пермских говоров».

СРНГ зафиксировал употребление полисеманта *вера* в значениях, которые современным и историческим словарям русского языка не были известны: ср. 1. «желание, охота, намерение», 2. «понятие, умение», 3. «обычный, традиционный порядок» [6, вып. 4, с. 119–120]. Исключение составляет лексико-семантический вариант (ЛСВ) «поверье, примета, передаваемые из поколения в поколение», отражённое в «Словаре древнерусского языка» И. И. Срезневского. В «Словаре русских говоров Карелии и сопредельных областей» находим лексему *véra* со сходными тремя ЛСВ: 1. «обычай, традиция»; 2. «желание, намерение»; 3. *в безл.-предикат. знач.* «пора, время чему-нибудь» [3, вып. 1, с. 172]. «Словарь русских говоров Сибири» отражает две омонимичные лексемы *véra*¹ в значении «привычка, обычай, традиция» и *véra*², используемая в устаревших фразеологических оборотах *дунькина véra* «семейский религиозный толк, известный в литературе под названием «самочинцы», которым управляла Авдотья Тюрюканова» и *окулькина véra* с двумя ЛСВ: 1. «небольшая раскольническая секта, появившаяся среди забайкальских староверов во второй половине XIX в., члены которой отвергали брак»; 2. «бранное выражение, которое употреблялось при осуждении развода и ухода из семьи» [5, т. 1, ч. 1, с. 124–125]. Необходимо отметить, что эти уникальные фразеологические обороты являются, бесспорно, окказиональными. «Словарь русских говоров Низовой Печоры» фиксирует лексему *véra* в составе словосочетания *по своёй vére* со значением «по своим возможностям, умению» [4, с. 58]. «Словарь пермских говоров» указывает на употребление лексемы *véra* в выражениях *красная вера* с семантикой «старообрядческая вера» и *Вера иванна* с пометой *шутливое* «название дешевого красного вина типа вермут» [2, с. 117]. Думается, что развитие последнего эндемического значения связано с именем реального лица женского пола, которое имело отношение к месту нахождения и приобретения этого товара; затем путём метафорических переносов собственное имя стало ассоциироваться с алкогольным напитком.

В русском языке сохранились два варианта представления понятия «надежда» – исконное *надежа* (из *naděja*) и старославянское заимствование *надежда* (из *nadedja*). В СРНГ зафиксирован полисемант *надея* в двух значениях: «надежда» и «обращение к близкому, родному человеку (в причитании)» [6, вып. 19, с. 233]. Следует отметить, что с ироническим значением «о человеке, не внушающем доверия» *надéжда* отмечена в «Словаре русских говоров Сибири» [5, т. 2, с. 327]. Абстремы *надéжа, надéя*, представленные в «Словаре